
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ КОРОЛІВСЬКИХ СТОЛОВИХ МАЄТКІВ У ГАЛИЧИНІ XVI—XVIII ст. (САМБІРСЬКА ЕКОНОМІЯ)

Ігор СМУТОК

кладовою частиною власності польської монархії в XVII—XVIII ст. були значні земельні комплекси, розміщені на території сучасних Польщі, Білорусі, України, які, на відміну від решти земель Королівського скарбу, називалися економіями. Більшість з них об'єднували декілька міст та кілька десятків сіл і мали свою внутрішню адміністративно-територіальну структуру. Її вивчення у вітчизняній, зрештою, як і у польській історіографії, ще чекає на свого дослідника. Потреба у проведенні такої роботи не викликає жодних сумнівів, адже з'ясування таких питань, як виникнення та еволюція певних територіальних одиниць усередині адміністративно-господарського комплексу, яким була економія, роль міст як центру судово-адміністративного й фінансово-господарського життя та їхнє місце в системі адміністративного управління, відокремлення певної частини економії у вигляді одного або кількох поселень і навіть цілого ключа тощо, може суттєво доповнити наші знання про політику Королівського скарбу в сфері землеволодіння та землекористування, про окремі аспекти життєдіяльності населення економії.

Об'єктом дослідження даної статті став адміністративно-територіальний устрій Самбірської економії, що знаходилася у Руському воєводстві, Перемиській землі і входила до складу особистого земельного фонду польської монархії.

Конституцією 1590 р. частина королівщин була виділена в окрему категорію земель, що передавалися в управління Королівського скарбу й прибутки з них йшли на покриття витрат короля та його двору. В постанові сейму згадане й Самбірське староство. Документ не має жодних детальних описів кордонів новоствореної економії або переліку міст, сіл та інших об'єктів земельної власності, що ввійшли до економії¹. Пошук відповідних межових актів за цей період, тобто кінець XVI ст., не дав жодних результатів. Це дає підстави стверджувати, що перетворення Самбірського староства на економію пройшло без суттєвих територіальних змін, а формування її території відбулося набагато раніше.

Початок цього процесу можна датувати 30-ми роками XVI ст. У цей час староство стає об'єктом пильної уваги дружини Сигизмунда I Старого, королеви Бони. В 1537 р. вона викупила його в Станіслава Одровонжа (його предки отримали Самбірщину від Ягайла ще на початку XVI ст.) — пожиттєвого державці основної частини староства за 21741 фл.² Надалі, шляхом викупу, обміну («frimark»), верифікації земельних пожалувань місцевої шляхти, «тенута» королеви зростає³. Королівські комісари провели широку роботу по відокремленню приватношляхетських сіл, наприклад, Комарників, Турки, Явори, Тур'є, Кульчиці, Ваньовичі і т. д. та церковних — Созань, Лаврів, Нанчулка тощо⁴. При цьому розмежування не завжди здійснювалося на користь шляхти чи духівництва, скоріше навпаки: значна частина земель відійшла до староства. Згодом це стало приводом для постійних скарг шляхти до різних судово-адміністративних установ і довготривалих судових процесів, що розтягувалися на десятки років (окремі з них завершилися лише після приєднання Галичини разом з економією до Австрійської

імперії і нараховують сотні документів)⁵. Широко практикувався викуп земельної власності з рук шляхти. Таким чином вдалося приєднати до королівщини окремі землі в сс. Ільнику, Сільці тощо. Значно рідше вдавалися комісари до обміну — лише в тих випадках, коли це давало змогу створити цілісний комплекс. З документів відомо лише про одну таку операцію обміну, коли приватно-шляхетське село Кривка відійшло до староства, натомість, власники цього села отримали королівське село Топільницю⁶. Одночасно при Боні та її наступниках розпочалася широка колонізація гірської частини Самбірського староства. На 60—70-ті роки XVI ст. тут вже нараховувалося близько 80 сіл волоського права⁷.

Упродовж півстоліття, починаючи з 30-х років XVI ст., територія староства, в основному, була сформована саме в тому вигляді, в якому ми можемо спостерігати його пізніше — в XVII і XVIII ст. Незначні зміни сталися після 1590 р.: до складу економії було включено солеварні жупи Старої Солі, частково Дрогобича та інші, які до цього знаходилися в адміністрації жупника Руських земель, не підпорядкованого самбірському старості; Мединицький ключ перейшов з-під юрисдикції дрогобицького старости до самбірського⁸. Останнім значним територіальним надбанням економії став Улюцький ключ, що на початку XVII ст. був вилучений зі складу Сяноцького староства і приєднаний до економії⁹.

Зовнішні межі економії визначалися цілою групою локаційних та межових документів, створених упродовж досить тривалого часу. Наведені в них дані є детальні як для тогочасної епохи, однак недостатньо повні, щоб завжди успішно вирішувати спірні земельні питання, які виникали постійно. Причин тут декілька, і однією з них була недосконала методика встановлення межових знаків. Якщо ними слугували, наприклад, річка, гора та інші елементи природного ландшафту, які в такому проміжку часу, як десятиліття чи століття, були незмінними, то проблем не виникало. Але часто це були ліси, насипані копці тощо, які легко піддаються руйнуванню або змінам, причому в тогочасній практиці було звичним явищем залучення «старців» та «добрих людей» до процедури з'ясування земельних меж, а людська пам'ять — не найкращий свідок. Як наслідок, кордони економії зазнавали постійних незначних змін, сталими вони були, мабуть, лише тоді, коли пролягали через населений пункт. Наприклад, згідно з актом розмежування, кордоном між економією та Дрогобицьким староством був ліс. Правом вирубу користувалися обидві сторони. З часом ліс вирубувався повністю й природно, виникала потреба проведення нового розмежування, що за будь-яких обставин вже не відтворювало попереднього стану¹⁰. В іншому випадку межа проходила біля поля того чи іншого власника, і у документах власницька назва цього поля фігурує для означення межі. Надалі шляхом купівлі-продажу, успадкування виникає нова структура землеволодіння з новою номенклатурою присвійних назв, що є вже далекою від визначеної в документі¹¹. Це знову ж породжує необхідність відновити старі межі, що не завжди вдавалося. Одним словом, нездатність адміністрації економії та Скарбу адекватно реагувати на постійні зміни природного ландшафту тощо спричиняла часті — в незначних масштабах — «міграції» кордону економії на певних її ділянках.

Недосконалість системи територіальних розмежувань та визначення земельних кордонів обумовила, до певної міри, виникнення такого явища, як спільне володіння й користування земельними угіддями, — як королівськими, так і шляхетськими та церковними селами. В такий спосіб, наприклад, луги та пасовища в басейні Дністра використовувалися спільно селянами Мединицького ключа та Дрогобицького староства впродовж XVII і XVIII ст., а також приватно-шляхетськими селами Бояри, Ролів, Добрівляни тощо. Ліси, що знаходилися на межі економії та Дрогобицького староства — Спринський, Лішнянський, — також перебували у спільній власності. В гірській частині економії об'єктом

спільного користування могли бути полонини та пустки¹². Звичайно, непорозуміння, які виникали при цьому між сторонами, були досить частим явищем. Часом такі конфлікти набирали масштабних і драматичних форм. Так, селяни Мединицького ключа в 1729 і 1758 рр. напали на шляхту в с. Тершакові й пограбували її¹³, а століттям раніше, у відповідь на знищення турянської шляхтою королівського с. Гребенне, селяни сіл Ісаї, Недільна, Волошинова, Жджанна, зібравшись у ватаги, що нараховували кілька тисяч осіб, розгромили шляхетські двори в селі Тур'є, розкидали межові копці, захопили худобу¹⁴. Не надто допомагали і звернення до суду. Судові процеси тривали довго, подекуди десятиліття і навіть століття. Найбільш відомі серед них — справи економії зі шляхтою села Кульчиці, Мединицького ключа з власниками сс. Колодруби, Опари, Рудники, Кавсько, сіл Грушів, Літиня з с. Тинів Дрогобицького староства, нарешті між с. Грушів та с. Добрівлянами, власністю Холмської кафедральної капітули¹⁵. Характерно, що такі конфлікти виникали переважно в північній частині економії. Невідомо жодного конфлікту між волоськими селами гірської частини економії та власністю князів Острозьких — Сколівщиною, або прикордонними селами Сяноцького староства. В.Ф. Інкін пояснював це тим, що в гірській частині кордони визначалися в ході колонізації і, встановлені з самого початку, вони поважалися обома сторонами. Натомість там, де вони піддавалися перегляду, виникали взаємні претензії і конфліктні ситуації¹⁶. Саме такою конфліктною зоною були північні межі економії та кордони з приватновласницькими маєтками, розміщеними в економії, а також кордони, що проходили через поселення, наприклад, Ваньовичі, Сілець, Нагуєвичі, Кульчиці тощо. Можна констатувати, що розмежування приватних і Скарбових земель залишалося першочерговим завданням і в кінці XVIII ст.¹⁷

Особливістю економії була наявність у її межах земельної власності шляхти та духовництва, — своєрідних анклавів. Церковні землі групувалися біля Старого Самбора, навколо монастирів Святого Спаса, Святооунфріївського та Лаврівського. Власністю перемиських єпископів були села Страшовичі, Нанчулка Велика, Созань. Шляхетське землеволодіння виникло в результаті королівських надань нобілітованій волоській шляхті, причому не тільки в кінці XIV—XV ст. Поняття власності у їхніх привілеях було сформульовано таким чином, що вигідно відрізнялося від пізніших надань XVI ст. і давало змогу трактувати свої маєтки не просто як видержавлення-посесію, а як приватну власність¹⁸. Комісія 1538 року не наважилася повністю відібрати їхні землі і обмежилася лише зменшенням їх розмірів¹⁹. До них входили сс. Комарники, Матків, Висоцько Верхнє — власність Комарницьких, Височанських, Матківських та інших; сс. Турка, Явора, частина Ільника Землянського, Топільниця, Мельничне, Тур'є — власність, відповідно, Турецьких, Яворських, Ільницьких тощо²⁰. На відміну від шляхти, відносини між єпископатом та економією були досить мирними, принаймні, подібних межових конфліктів, які мали місце у стосунках адміністрації королівських маєтків з місцевою шляхтою, не було.

Свої земельні ділянки шляхта та клір мали в містах економії, в Новому та Старому Самборах та Старій Солі — так звані «юридики» — об'єкт постійних конфліктів з міщанами та магістратом і скарг останніх до короля²¹.

Адміністративно-територіальний центр королівських столових маєтків розміщувався у замку або ще інакше — дворі («kuria», «castrum», «zamek», «dwor»). До кінця XVI ст. він знаходився біля Старого Самбора та монастиря Святого Спаса. У кінці 80-х років XVI ст. було завершено будівництво нового замку у Новому Самборі, куди й перемістилася резиденція адміністраторів економії та решти урядовців вищої ланки апарату управління. В старому замку, натомість, залишився лише бургграфій. В.Ф. Інкін слушно зазначає, що за цим сховані гли-

бокі зміни, які охопили традиційну систему управління і призвели до ліквідації «старостинсько-гродової юрисдикції з центром у Старому Самборі і замково-бурграбської юрисдикції зі зборовими судами для «всіх королівських маєтностей або країни» та початку нового періоду в історії Самбірщини «з остаточним конституюванням Самбірської економії як комплексу маєтків королівського столу з адміністративним центром у Новому місті ...»²² У замку постійно засідав віце-адміністраторський, адміністраторський та комісарські суди. З часом він став місцем проведення зборових судів для Либохірської, Ільницької, Розлуцької, Волосянської країн, а у XVIII ст. до них приєдналися Гвоздецька та Підбузька. Сюди надходить та звідси виходить основна частина документації, призначена регулювати господарсько-фіскальну та адміністративно-судову сфери життєдіяльності економії. Нерідко адміністрація економії іменується замковою владою («*zamkowa zwierzchnosc*», «*zamkowa jurysdykcja*»). Детальні описи замку з його помешканнями та господарськими будівлями є в останніх інвентарях за 1760 р. та 1768 р.²³ Спираючись на них, можна було б здійснити реконструкцію цього комплексу споруд.

Територія Самбірської економії через певні обставини, зумовлені її географічним розташуванням та господарсько-колонізаційною політикою Скарбу, фактично поділялася на дві частини, і такий розподіл зберігся до кінця її існування. Одна частина — це гірська, південна, щойно заселена в першій половині і середині XVI ст., яка складалася із сіл волоського права. Спочатку вони утворювали єдину територіальну одиницю — «країну». Однак вже на 60-ті роки XVI ст. вона розпалася на дві: Стрийську та Дністровську, які, відповідно, включали села стрийського та дністровського басейну рік²⁴. З часом кількість країн продовжувала зростати за рахунок виділення нових з уже існуючих. Таким чином з Дністровської країни виокремилася Липецька. В одному з документів її урядовець названий так: «*Krajnik obiazdu Lipeckiego Dniestrowy*», а в 1627 р. при розгляді справ селян с. Мшанця Григорій Липецький названий «крайником Дністровим»²⁵. На початку XVII ст. сформувалася Гвоздецька країна з сіл Сольського ключа та решти сіл Дністровської країни²⁶. Стрийська, в свою чергу, розпалася на Ільницьку, Либохірську та Розлуцьку країни²⁷. Всі вони згадуються на початку XVII ст. Найпізніше виникли Волосянська та Підбузька країни. Перша об'єднала села, що входили до Ісайського ключа²⁸. Друга виникла в результаті поділу колишньої Озиминської волості і відокремлення сіл волоського права²⁹. Таким чином, в економії існувало сім країн:

Либохірська. Включала села Бутля, Ботелька Нижня і Висоцько Нижнє (ці три села постійно виступають в актах як один господарський комплекс), Кривка, Гусне Верхнє і Нижнє, Ботелька Верхня, Гнила, Яворів та Либохора. Люстрація 1686 р. згадує ще сс. Бориня і Жупане³⁰.

Ільницька. Нараховувала 14 сіл, а саме: Ільник Королівський або Великий, Ільник Землянський, Радич, Молдавське, Довжки, Завадка, Росохач, Сухий Потік, Мита, Криве, Красне, Задільське, Риків, Багновате. До цієї країни входило с. Сможе, яке опинилося в посесії шляхтичів Чернецьких вже в 90-х роках XVI ст., згодом Кропивницьких і остаточно було відірвано від економії. В 1766 р. Август III надав Сможі право на міське самоврядування та проведення двох ярмарків³¹.

Розлуцька: сс. Розлуч, Вовче, Дністрик Дубовий, Жукотин, Присліп, Шум'яч, Яблінка Нижня і Верхня, Туречка Матенчина і Стопусянська, Рип'яна, Смеречка. Люстрація 1686 р. згадує ще с. Воля Борисова³².

Гвоздецька. Була найбільшою і нараховувала близько 20 сіл: Гвоздець, Дністрик Головецький, Віців, Тисовиця, Лінина Велика й Мала, Нанчулка, Тиха, Волошинова, Білич, Стрільбичі, Кобло Старе, Воля Коблянська, Лужок Верхній, Недільна, Сушиця, Жджанна, Стрілки, Ясениця Замкова, Лопушанка Хомина, Головецьке.

Волосянська: сс. Волосянка Велика й Мала, Ісаї, Свидник, Кіндратів, Ластівка, Ясінка Стецьова і Масьова.

Підбузька: сс. Підбуж, Лукавиця, Сприня, Спринька, Сторона, Бистриця, Смільна, Залокіть, Опака, Нагуєвичі, Ясениця Зварипька. В Йосифінській метриці серед сіл цієї країни згадано і Баню Котовську³³.

Липецька. Розміщена найпівнічніше з усіх країн. До неї входили села Лип'є, Бистре, Лімна, Хашців, Лопушанка Лехнова, Михновець, Грозьова, Плоске, Галівка, Мшанець.

Особливістю цих територіальних одиниць була відсутність адміністративно-господарського центру, яким був господарський двір або фільварок у ключах. Резиденцією крайника було його власне помешкання, місце постійного проживання. Як наслідок, країни до середини XVII ст. іменуються не за географічними назвами, а за іменами крайників, наприклад, Липецька ще називається «країна Боберського», Ільницька — «країна Риковського», Либохорська — «країна Телеп'яна» тощо³⁴. В документах першої половини XVII ст. вони згадані просто як крайники без географічного уточнення. Виконуючи свої обов'язки, ці урядовці постійно роз'їжджали, звідси ще одна назва країн — «об'їзд».

Остаточний поділ країн в першій половині XVII ст. засвідчив, що поштовхом для процесу створення нових територіальних одиниць шляхом відбруньковування від уже існуючих був не стільки внутрішній розвиток та вдосконалення адміністративно-господарських інститутів волоського права та механізмів їх функціонування, скільки фінансово-господарські інтереси Скарбу, який скористався цим для забезпечення робочою силою солеварної промисловості та фільварків економії. Інакше важко пояснити входження до країн сіл неволоського права. Наприклад, Нагуєвичі, де знаходився війтівсько-лавницький суд магдебурзького права, були включені до Підбузької країни; Стрілковичі — також село німецького права, увійшли до Гвоздецької країни. Одночасно частина сіл волоського права опинилася в складі ключів економії. Окрім того, в Підбузькій та Гвоздецькій країнах урядовці волоського права змушені були ділити владу з котівськими та старосільськими піджупниками, які не мали нічого спільного з цим правом, а стежили за виконанням повинностей населенням країн у жупах.

Ключі економії об'єднували села волоського, руського, німецького права, що розміщувалися в північній, рівнинній частині. Їхня кількість була нестабільною й коливалася від семи до десяти. Центром, навколо якого об'єднувалися села в ключі, був фільварок, що розміщувався в одному з сіл. За час існування економії до її складу входили такі ключі:

Ісайський ключ. Об'єднував волоські села, що згодом утворили Волосянську країну. Востаннє державця (так називалися управителі ключів) Ісайського ключа Мартин Рушель згадується в 1617р.³⁵ До його складу входили села Ісаї, Свидник, Ластівки, можливо, й інші. Через брак даних важко відповісти, які саме.

Замковий ключ. Існував у XVI ст. — на початку XVII ст., також об'єднуючи села волоського права з центром у Старому Самборі. Невідомо, які села сюди входили. В актах середини XVII ст. він уже не згадується. Можливо, це був Задністрянський ключ³⁶.

Сольський ключ. До нього входило сім сіл, населення яких було зобов'язане до панцизних робіт на солеварнях у Старій Солі. Згодом вони увійшли до новоствореної Гвоздецької країни.

Задністрянський ключ. Він включав сс. Чуква, Стрілковичі, Бережниця, Дубрівка, Мокряни, частина Сільця (інша частина перебувала в приватношляхетській власності Сілецьких, Городиських, Яворських та інших), Звір, Морозовичі, Торчиновичі, частина Ваневич (інша — в приватношляхетській власності Ільницьких, Турецьких, Яворських, Збієвських та інших). Три останні села в

люстрації 1686 р. вже фігурують як окремий Ваневицький ключ, який проіснував до кінця XVIII ст.³⁷ До цього Задністрянського ключа входили села Ольшаник та Черхава, які, однак, постійно видержавлювалися тій чи іншій особі й часто іменувалися як окрема «маєтність Ольшанецька»³⁸.

Дублянський ключ. Виник в результаті поділу Озиминської волості. Об'єднав такі села: Дубляни, Озими́на, Білина Велика, Татари, Бронниця, Пруси, Биків, Воля Якубова, Дорожів, Грушів, Лужок Долішній, Ортиничі, Залужжя. Поголовний реєстр 1662 р. ще згадує Лішню та Медвежу, а вже в люстрації 1686 р. обидва села виділено в окремий Лішнянський ключ³⁹. Специфікація міст і сіл Самбірської економії за 1768 р. додає до них ще Колпець⁴⁰. Люстрація 1686 р., в свою чергу, згадує окремий ключ, що складався власне з цього села та жупи, розміщеної на його території⁴¹.

Бабинський ключ включав 4 села: Бабина, Береги, Пиняни, частина Кульчиць (інша частина знаходилася в приватношляхетській власності Кульчицьких).

Не набагато більшим був Купновицький ключ. До нього входили: Купновичі, Роздзяловичі, Блажів Долішній, Містковичі, Зарайсько, частина Шептичів (інша — в приватношляхетській власності Коритків).

Мединицький ключ був приєднаний після створення економії в 1590 р. Сюди входили: Мединичі, Горуцько, Летня, Липиці — присілок с. Горуцько, Біличі, Раделичі. Йосифінська метрика сюди ж відносить Саску Камеральну, Тустановичі, Монастир Летнянський — присілок с. Летня⁴².

Улюцький ключ складався з трьох сіл: Улюч, Добра, Гломче.

Тершівський об'єднував два села: Тершів та Завадка.

Специфікація міст і сіл Самбірської економії 1768 р. згадує село Улично, але в раніших актах економії жодної згадки про приналежність цього села до економії немає⁴³.

Складовою частиною економії були міста, розміщені на її території, — Старий Самбір, Новий Самбір, Стара Сіль. Кожне з них складалося з власне міста та передмістя. В Новому Самборі на кінець XVIII ст. їх було аж 6: Дольна, Завидівка; Замиська, Поводова, Середня громади та Бліх, де проживало єврейське населення, підпорядковане замковій юрисдикції. Незважаючи на міське самоврядування, яке мали міста економії, їхня залежність від адміністрації економії була досить великою. Міське господарство було тісно пов'язане з округою, судова юрисдикція замку поширювалася й на міщан, а війтівсько-лавничі суди були складовою частиною судівництва економії. Нарешті, замкова влада мала право втручатися у вибори магістрату міста і мала певні важелі впливу на хід цих виборів.

З прийняттям конституції 1590 р. солеварна промисловість була визнана складовою частиною королівських маєтків. Це спричинило входження до складу економії соляних жуп, розміщених в Дрогобицькому та Самбірському староствах та підпорядкованих руському жупнику, незалежному від старостинської адміністрації. З 1590 по 1772 рр. в економії існували декілька жуп: в Старій Солі — підпорядкованій старосольському піджупнику, в Дрогобичі, Модричах — дрогобицькому піджупнику, в Спринці, Нагуєвичах, в Бані Котовській — котовському піджупнику. На початку XVII ст. виникла соляна жупа в Колпці, що був власністю Попелів і якимось чином опинилася в складі економії.

Окрім власних територій, адміністрація економії або Королівський скарб часто в господарських цілях вдавалися до оренди певної території, господарського об'єкту, що належав місцевій шляхті чи духівництву. Так, для сплаву солі економія винаймала у Любомирських земельні ділянки в сс. Торки і Сосниця, де розміщувалися склади на березі р. Сян⁴⁴. Траплялися випадки, коли доводилося орендувати в місцевої шляхти ліси для виварювання солі, оскільки поблизу на території економії їх не було чи не вистачало, а здалеку невігідно було довози-

ти⁴⁵. Мало місце й таке явище, як оренда черунів та панв у приватних та старостинських жупах Дрогобича та Добромиля⁴⁶. Таких випадків було багато, але спільним для них було те, що такі, так би мовити, територіальні набутки не виходили за межі господарських відносин, тобто адміністративно-судове втручання економії тут зводилося до мінімуму. Поряд з тим, існував зворотний процес — вилучення певної частини економії з її складу, і це явище часом суттєво змінювало конфігурацію королівських столових маєтків та обмежувало адміністративно-судову і фінансово-господарську владу самбірського замку на тій чи іншій території, вилученій з-під його юрисдикції. Форми такого виокремлення могли бути найрізноманітніші, включаючи перехід у повну власність шляхти чи кліру. Таким чином, наприклад, село Сможе, що у 90-х роках XVI ст. входило до Ільницької країни, з часом опинилося в приватній власності Чернецьких, Кропивницьких та ін.⁴⁷ В цілому, такі випадки траплялися нечасто, сеймовими конституціями така практика заборонялася та й Королівський скарб виступав проти цього. Як правило, передаючи, наприклад, у державу чи то село, чи цілий ключ, адміністрація економії зберігала за собою право судової юрисдикції над населенням і, частково, адміністративного втручання. Так, с. Либохора в 1765 р. видержавлене на 8 років певним особам, однак громада цього села бере участь у зборових судах в самбірському замку разом з іншими громадами Либохорської країни⁴⁸. Села Ольшаник та Черхава, фактично, безперервно переходили від одного державці до іншого, при цьому селяни продовжували звертатися до замкового суду, вносити до самбірських актових книг свої купчі, заповіти тощо. Якщо виникали конфлікти між громадою та державцею, справу розглядав суд у Самборі⁴⁹. Так само громада с. Роздзяловичі під час конфлікту зі своїм державцею скаржилася до замкового суду. Таким чином, економії вдалося, всупереч шляхетським зазіханням, зберегти свої територіальні межі, і там, де шляхта на основі королівських надань отримувала певну її частину, адміністрація економії намагалася зберегти свій адміністративно-судовий вплив.

Підсумовуючи, можна сказати, що адміністративно-територіальний устрій економії формувався задовго до створення королівських столових маєтків упродовж XVI ст. Переломним моментом став перехід Самбірського староства до рук королеви Бони. На 1590 р. ці процеси, в основному, завершилися, і створення економії, з точки зору адміністративно-територіального формування, вилилося, фактично, в перейменування староства в економію. Надалі до її складу включалися вже тільки сформовані територіальні одиниці — Мединицький та Улюцький ключі, жупи. Внутрішній устрій економії відобразив всю специфіку місцевого географічного середовища та міграційних процесів у регіоні. Це — поділ на ключі та країни і наявність сіл волоського, німецького, руського права тощо. Окремі складові адміністративно-територіального устрою економії є типовими для всієї Речі Посполитої, окремі ж трапляються лише в деяких місцевостях, однак поєднання їх в одному адміністративно-господарському комплексі було характерним лише для Самбірської економії.

¹ Volumina legum Regni Poloniae et Magni ducatus Lithuaniae ab anno 1347 ad annum 1780. — Petersburg, 1859. — Т. 2. — f.1334.

² Katalog dokumentow biblioteki zakładu narodowego im.Ossolińskich. — Wrocław, 1953. — Cz. 1. — № 127.

³ Sucheni-Grabowska A. Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504—1548 r. — Wr.-W. — Kr., 1967. — S.123. Dokumenty dotyczące dawniej ekonomii Samborskiej // Dodatek do Gazety Lwowskiej. — Lwów, 1872. — R. 1. — Т. 1—2.

⁴ Dokunenty dotyczace.... — Lwow, 1872. — Т. 4—5; Інкін В.Ф. Пережитки волосної альменди і її значення у боротьбі королівських селян Галичини проти шляхти в XVI—XVIII ст. // Вісник Львівського державного університету. Серія історична. — 1974. — Вип. 10. — С. 108—109.

- ⁵ Інкін В.Ф. Пережитки волосної альменди.... — С. 109—110; Akta Grodzkie i Ziemskie... — Lwów, 1909. — Т. XX. — № 7, 34(42), 151(95), 208(109), 272(128), 275(81, 138); Lwów, 1914. — Т. XXII. — № 51(73), 77(57), 193(38); Lwów, 1928. — № 140(57).
- ⁶ Юсипович І.М. Турківщина — за завісою століть: про історію краю, що на Львівщині. — Львів, 1993. — 67.
- ⁷ Archiwum Główny Aktów Dawnych, Archiwum Zamojskich, rks.2978. — k.1-574.
- ⁸ Volumina legum... — Peterburg, 1859. — Т. 2. — f. 1334.
- ⁹ Центральний державний історичний архів (ЦДІА) у м. Львові. — Ф. 856. — Оп. 1. — Спр. 160.
- ¹⁰ Інкін В.Ф. Пережитки волосної альменди.... — С. 101—105.
- ¹¹ Наукова бібліотека Львівського державного університету (НБ ЛДУ). Відділ рукописів. — №518/III. — Арк. 128—128 зв., 520/III. — Арк. 21, 128.
- ¹² Інкін В.Ф. Пережитки волосної альменди... — С. 101—107.
- ¹³ Там же. — С. 106—107.
- ¹⁴ Там же. — С. 109.
- ¹⁵ Księgi Referendaria Koronnej czasów saskich. Sumariusz. — Warszawa, 1971. — Т. 1—2. — № 319, 327, 341, 468, 601, 609, 619, 632, 1343, 1345, 1418, 1428, 1456, 1458, 1488, 1742, 1754, 1867.
- ¹⁶ Інкін В.Ф. Пережитки волосної альменди.... — С. 110.
- ¹⁷ Biblioteka zakładu narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Rękopisy. — № 9716/III. — S. 18.
- ¹⁸ Інкін В.Ф. К вопросу о происхождении и эволюции волошского института «князя» (кнеза) в галицкой деревне в XV—XVIII вв. // Славяно-волошские связи. Сб. статей. — Кишинёв, 1978. — С. 125—126.
- ¹⁹ Інкін В.Ф. Пережитки волосної альменди.... — С. 108—109.
- ²⁰ Юсипович І.М. Турківщина — за завісою століть: про історію краю, що на Львівщині. — Львів, 1993. — С. 31—52.
- ²¹ Kuczera A. Samborszczyzna. — Sambor, 1935. — Т. 1. — S. 134—135.
- ²² Інкін В. Архів Самбірської економії // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1996. — Т. ССXXXI. — С. 124—125.
- ²³ Biblioteka zakładu narodowego im. Ossolińskich. Rękopisy. — 1632/III, 9547/III. Kuczera A. Samborszczyzna.... — S. 248—254.
- ²⁴ Інкін В.Ф. Волость (краина) и вече (сбор) на Галиции в XVI—XVIII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1970 г. — Рига, 1977. — С. 73—74.
- ²⁵ НБ ЛДУ. Відділ рукописів. — № 518/III. — Арк. 104 зв., 520/III. — Арк. 425—425 зв.
- ²⁶ Інкін В.Ф. Волость (краина) и вече (сбор) на Галиции в XVI—XVIII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1970 г. — Рига, 1977. — С. 74.
- ²⁷ Інкін В. Архів Самбірської економії // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1996. — Т. ССXXXI. — С. 119.
- ²⁸ Інкін В.Ф. Волость (краина) и вече (сбор) на Галиции в XVI—XVIII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1970 г. — Рига, 1977. — С. 74.
- ²⁹ Інкін В.Ф. Там же. — С. 73.
- ³⁰ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. — Warszawa, 1869. — Т. X. — S. 245.
- ³¹ Юсипович І.М. Турківщина за завісою століть: про історію краю, що на Львівщині. — Львів, 1993. — С. 82—84.
- ³² Słownik geograficzny... — S. 245.
- ³³ Йосифінська і Францисканська метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. — К, 1965. — С. 128.
- ³⁴ Інкін В. Архів Самбірської економії // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1996. — Т. ССXXXI. — С. 119.
- ³⁵ НБ ЛДУ. Відділ рукописів. — №518/III. — Арк. 134—134 зв.
- ³⁶ Інкін В.Ф. Волость (краина) и вече (сбор) на Галиции в XVI—XVIII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1970 г. — Рига, 1977. — С. 72—73.
- ³⁷ Słownik geograficzny... — S. 245.
- ³⁸ НБ ЛДУ. Відділ рукописів. — № 518/III. — Арк. 457.
- ³⁹ Słownik geograficzny... — S. 245.
- ⁴⁰ ЦДІА у м. Львові. — Ф.181. — Оп. 2. — Спр. 1866. — Арк. 59 зв.—60.
- ⁴¹ Słownik geograficzny... — S. 245.
- ⁴² Йосифінська і Францисканська метрики... — С. 127, 197, 203.
- ⁴³ ЦДІА у м. Львові. — Ф.181. — Оп. 2. — Спр. 1866. — Арк. 59 зв.—60.
- ⁴⁴ Там же. — Ф. 856. — Оп. 1. — Спр.103—104.
- ⁴⁵ НБ ЛДУ. Відділ рукописів. — № 566/III. — Арк. 93, 113.

⁴⁶ ЦДІА у м. Львові. — Ф. 856. — Оп. 1. — Спр. 107; Ф. 181. — Оп. 1. — Спр. 2178. — Арк. 11, 12—12 зв.

⁴⁷ Юсипович І.М. Турківщина — за завісою століть: про історію краю, що на Львівщині. — Львів, 1993. — С. 72—83.

⁴⁸ НБ ЛДУ. Відділ рукописів. — № 538/III. — Арк. 29 зв.—30.

⁴⁹ Там же. — № 518/III. — Арк. 174—174 зв, 457.

ВИКЛАДАЧІ ЛУЦЬКОГО ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ (1608—1648)

Тетяна ШЕВЧЕНКО

Лерші єзуїтські колегіуми при старих університетах у Парижі, Коїмбрі, Падуї, Ловані, Кельні та Валенсії (1540—1544) виконували виключно роль помешкань для членів Ордену, які вивчали філософію і теологію у згаданих університетах. Жодних викладів чи навчань для світських слухачів тут не проводилося¹.

Згодом характер колегіумів змінився. У них розпочалося навчання орденської та світської молоді, а Товариство Ісуса стало першим орденем, який під гаслом служіння Церкві включив до своєї програми пункт про освіту й виховання молоді.

Шкільну мережу Ордену очолював його генерал. Йому підпорядковувалися призначені ним провінціали — керівники регіональних відділень Товариства Ісуса. Обов'язком провінціала були пошук молодих членів Ордену, здібних до навчання та викладацької діяльності, а також інспектування шкіл своєї провінції. Попри широкі повноваження, провінціал не міг впроваджувати у шкільний обіг ані предметів, ані підручників, не передбачених шкільною програмою. Кожний колегіум очолював затверджений генералом за поданням провінціала ректор. До обов'язків ректора входив нагляд за класами свого колегіуму. Він мав бути присутнім на теологічних і філософських диспутах, а наприкінці кожного навчального року — подавати короткий звіт про здібності, старанність чи недбальство викладачів. Без відома і дозволу провінціала ректор не міг надавати чи позбавляти вчительських посад².

Провінціал призначав префекта, який був помічником ректора в організації шкільного навчання. Префект був зобов'язаний контролювати перебіг навчального процесу, професорів та учнів. Так звані повні колегіуми мали по два префекти, один із яких відповідав за організацію навчання на курсах філософії й теології, а другий — у граматичних та гуманістичних класах. Останній мав щотижня відвідувати лекції своїх підлеглих, стежачи, щоб викладачі дотримувалися загального плану навчання і добре поводитися з учнями. До того ж саме префект приймав нових вихованців, влаштовував диспути та публічні іспити, переводив учнів до наступного класу³. Префект призначав у кожному класі із найкращих і найстаранніших учнів декуріонів, яких мала слухатись решта вихованців. Обов'язком декуріона було підтримання порядку серед учнів у позанавчальний час, подання вчителю прізвищ бешкетників, відсутніх на заняттях та богослужінні. Як правило, у кожному класі було декілька декуріонів, яких очолював *decurio maximus* або цензор, чия функція також полягала в нагляді за порядком у класі⁴.

Існувало два основні типи єзуїтських колегіумів — середнього та вищого рівня (інколи їх ще називають п'ятикласною греко-латинською школою та, відповідно,